

Per Henning

Renskötare med RA

Per-Henning Utsi tillhör den minoritet av samer som är renskötare. Han är 36 år, och hans val av yrke var självklart. Han ville som så många andra samer gjort i hundratals år före honom leva på det som renskötsel, jakt och fiske kan ge. Men mycket har förändrats de senaste årtiondena. Och det tog tid innan samerna blev medvetna om att deras urgamla kultur var på väg att försvinna, men nu kämpar de unga samerna för sin rätt. Det är inte lätt, och de har många fördomar att slåss emot. De känner sig stolta över sitt arv, och det syns också.

Per-Henning har byggt sitt hus intill den kåta som hans far 1938 lät uppföra åt sig i Boxfjäll, och han bor här med flickvännen Erika. De tillhör Vapstens sameby, detsamma som ett geografiskt område. Deras sameby innehåller 8 företag, vilket omfattar 3-4 familjer. Samebyn är en ekonomisk förening med styrelse, ordförande, kassör osv. En familj kan ha flera

företag, fadern i en familj kan driva ett och son/dotter ett annat.

Han växte upp i en rensköttande samisktalande familj tillsammans med två systrar. De första sex åren gick han i sameskolan i Tärnaby, och då var hans svenska nästan obefintlig. De tre sista åren gick han i "vanlig" svensk skola, och när frågan kom vad han ville ägna sig åt, var svaret självklart:

– Jag vill arbeta med renskötsel.

Men det har givetvis inte varit helt problemfritt. Tjernobyk Katastrofen 1986 påverkade rennäringen kraftigt, och gör så än i dag. Den hösten blev kött från 30 000 renar i Sverige kasserat och nedgrävt i jorden. Slakttiden fick flyttas och äger numera rum i augusti/september innan renen börjat beta lav, som är dess viktigaste föda under hösten och vintern. Marken är dock fortfarande smittad, om än inte lika mycket som tidigare, men för att renköttet ska kunna säljas, måste renarna utfordras med pellets och hö

de sex sista veckorna före slakt. Det är därför Per-Henning har en silo på gården. Tidigare slaktades renarna på plats när ambulanser kom ut till hjordarna, men i och med EU-inträdet, så försvarades även den biten, lagar och paragrafer i stort sett tillintetgjorde den möjligheten. Numera fraktas renarna till speciella EU-godkända renslakterier.

– Det pratas så mycket om att vi skulle vara subventionerade på alla möjliga sätt och vis, så är inte fallet. Det enda bidrag bortsett från eventuella katastrofstöd som vi kan söka från jordbruksverket, är slaktstöd på i snitt 10 kr/kilo per såld ren. Katastrofstödet från Jordbruksverket kan t ex utgå under år av dåligt bete vintertid.

Förändrad rennäring

Från att tidigare ha följt renhjorden till fots eller på skidor, så är det nu terränggående fordon av olika slag som används. Allt detta nya kostar

oerhörda pengar. Vintertid gäller skotrarna och under barmarksperioden drivs hjorden ihop med hjälp av helikopter. Prover har tagits för att kontrollera om djuren stressas av helikopterdrivningen, men några stresshormoner hittades över huvudtaget inte. När djuren flyttas mellan sommar- och vinterland sker det med lastbilar. Och lastbilsförflyttningen har till stora delar framdrivits av skogsavverkningarna, vilket gjort att renarna har haft svårt att hitta bete på sina vandringar. Vid bra betesförhållanden hålls hjorden ihop, annars splittras den lätt.

– Lastbilarna hyr vi in till en kostnad av närmare 300 kr/mil. Och den som tror att vi har transportstöd misstar sig totalt. Renarna transporteras 30-40 mil på det här viset och är vana vid det. De dräktiga vajorna vet om att de ska till kalvningslandet på fjället, och kliver villigt in i bilarna.

Det märks att Per-Henning har rennäringen i blodet. Men han tillhör också det unga släktet som idag kanske lättare har anammat nya tider. Det är bråda dagar för honom nu, det är mitt i högsommaren och kalvmärkningen pågår för fullt.

– Renarna befinner sig ungefär en mil upp mot fjället, säger han medan han blickar bort mot de av snö fläckvis täckta fjälltopparna.

– Det är väglöst land dit upp, och just nu jobbar vi i stort sett dygnet runt. Mestadels arbetar vi på natten.

Ofta följer hela familjerna med upp på fjället sommartid, och när renarna flyttas till vinterbetesland mot kusten görs det likadant. Barnen byter då skola. Vapstens sameby flyttar sina renar vintertid till trakterna runt Nordmaling, där Per-Henning har sitt andra hem, ett hus han köpte för en billig penning.

Vintertid vaktas hjorden dag som natt, och det blir många kalla och långa dygn på skotern.

– Vi måste kolla så att renarna inte "lägger iväg" och till exempel ger sig upp på järnvägsspåren. Vi åker mellan 500 till 1000 mil skoter om året.

Motsättningar mellan samer och svenskar

– Lappjäväl, det är vad jag hör ibland, och det utav mina gamla svenska skolkamrater från Tärnaby. Jag blir trakasserad för mitt ursprung och blir

ständigt provocerad. Hittills har jag inte råkat i slagsmål, jag pratar mig ur situationerna. Men vi möts av rasism och avundsjuka. Vad rasismen grundar sig på vet jag inte, men avundsjukan tror jag kommer sig av att gruvorna töms och arbetena försvinner, älvarna har dämats upp, skogsbruket har rationaliserats och ger inte många arbetstillfällen. Även vi påverkas, men vi har varit anpassningsbara och har kvar vårt urgamla sätt att leva, vi har våra renar och följer vår hjord som vi gjort i hundratals år.

Per-Henning berättar på vilket sätt svenskarna mer påtagligt visar sitt missnöje över samerna, och hur de ibland tycks önska dem all världens väg.

– Jag kom hem från vinterlandet, klockan var halv tre på natten, och då hade någon pluggat igen låset på dörren, så att jag inte skulle komma in. Det här var inte första gången det hände, det har även hänt med andra bostäder. Efter flera veckors ihärdigt arbete dygnet runt, så möts man av en igenpluggad dörr!

Det är ständiga tvister mellan markägare och samer. Per-Henning suckar inte ens längre, tvister är något som alltid pågått, och givetvis kostar även det pengar.

– Det är 80-100 markägare som stämt vår och även omkringliggande samebyar. Tvisten gäller om vi har rätt att vara med hjordarna på privat mark.

Den som tror att samerna mest sitter på en stubbe och jojkar om dagarna, fiskar lite och slaktar en och annan ren för husbehovets skull, har inte den blekaste aning om vilket krävande fysiskt arbete det handlar om. Det gäller att vara frisk för att kunna sitta på en snöskoter timme efter timme i stark kyla, att kasta lasso och fånga renar, märka dem, åka terrängfordon i skumpigt väglöst land. Att samla ihop hjorden med snöskoter tar en månad, och då arbetas det ändå 8-12 timmar /dag. Det gäller också att vara väl insatt i administration och byråkratiskt krångel. Per-Henning var hur frisk som helst till för ett par år sedan, när han successivt började märka att hans viktigaste arbetsredskap, händerna, inte längre fungerade.

Drabbades av RA

– För två år sedan började jag få ont i händerna. Jag besökte sjukhuset i

Tärnaby som inte kunde ge besked, men så kom jag då till reumatologen i Lycksele. Jag fick Salazopyrin, som hjälpte direkt och det tar jag än. Jag åt även kortison, men slutade med det ganska snart, tänkte att det kan ju inte vara särskilt nyttigt att äta.

Han visste ett tag inte vad han skulle ta sig till. Renskötsel är det enda han arbetat med och det enda han vill arbeta med. Han kommer från en mycket stor släkt, där nästan alla arbetar inom rennäringen.

– Hade jag inte fått hjälp, vet jag inte vad jag hade gjort. Det värkte för jäkligt mycket, och jag kunde ju inte sköta mitt arbete som jag skulle. Jobbet är så fysiskt tungt och jag hinner egentligen inte känna efter hur jag mår. Och jag hinner absolut inte tänka på att jag har en reumatisk sjukdom. Det bara måste flyta på.

Han har varit utomlands på semester vid några tillfällen. Den lugnaste perioden arbetsmässigt är

under juni månad. Och han märker ju att värme minskar smärtorna och ökar rörligheten. Skulle han få möjlighet till en längre tids rehabilitering utomlands, skulle han absolut tacka ja. På sin fritid spelar han badminton och åker inlines på den asfalterade vägen som går mot norska gränsen, dit det endast är en halv mil. Han har en bärbar dator, men använder den mest för att läsa tidningar. Men en viktig prenumeration har han, och det är på den samiska dagstidningen Assu (nyheter) och som trycks i Norge.

– Jag läser den för att hålla min samiska vid liv. Erika, som också är same, pratar enbart svenska, men hon förstår samiska. Den dagen vi får barn, så kommer jag att se till att de lär sig samiska.

I familjen finns även hunden Horrti. Något mer missvisande namn på denna ljuvliga varelse finns inte. Horrti betyder byracka. Hunden fullkomligt älskar både sin husse och det liv den lever. Den sitter på snöskotern och den sitter på den

terränggående fyrhjulingen. Den följer med överallt, och släpper inte husse med blicken en sekund. För det har hänt att den inte fått följa med ut till hjorden, utan lämnats hemma.

– Då surar han i flera dagar och bara blänger på mig, säger Per-Henning medan han rufsar om i pälsen på sin följeslagare.

Per-Henning vill fortsätta leva det liv som släkten levit i århundraden. Han bara önskar att folk i allmänhet ville lära sig förstå lite av det. Per-Henning instämmer i vad kusinen John E Utsi skrivit i boken om deras folk, men tillägger:

– Se bara på indianerna, de utrotades. Oss försöker de ta livet av med paragrafer och bestämmelser. Vi är så beroende av vad naturen kan ge oss, vi varken skövlar, utnyttjar eller förstör. Och det är inte jag som äger marken, det är marken som äger mig.

Text och foto Greta Thorén

I sin bok "Samerna, Solens och Vindens folk" skriver John E Utsi:

– Vi lever ännu, det är många som dödförklarar oss. Runt om i världen har urbefolkningar gått under, dödat, skingrats eller sugits upp i den "upplysta" världens malström. Vi är visst 300 miljoner idag, vi som tillhör urbefolkningarna i världen. Och i grunden är allt sig likt. Inte har vi mutat in marken, inte har vi fött arméer, inga drottningar med hov. Vi har alla levt i små samhällen. Som en liten del i allt detta stora kring oss. Ingen av oss kom ens på tanken att man skulle besegra naturen. Vilken bisarr tanke, att besegra den moder som ger dig liv. Men till oss har främlingar kommit, sökt guld och ära. En del har "upptäckt" oss. Det var ju bra, för då blev vi ju varse om vilket elände vi levde i. Som nakna barn i djungeln eller som nomadiserande barbarer på tundran. Andra fann rikedomar i våra marken. Dessa håller de fortfarande på att ta. De skövlar allt, inget får hindra deras lönsamhet-skalkyler.

Fakta om samer

Några landgränser begränsar inte samerna. Sápmi, Sameland, sträcker sig över Norge, Sverige, Finland och ryska Kolahalvön. Här lever mellan 70 och 85 000 samer, varav 20 000 i den svenska delen. Tio procent av samerna i Sverige är renskötare, medan de övriga har "vanliga" yrkesarbeten. Samerna har ett eget språk, samiskan, som inte på något sätt liknar svenskan. Det finns olika dialekter av samiskan i Sverige, nord- Lule- och sydsamiskan. Sex sameskolor finns i Sverige, där en stor del av undervisningen sker på samiska. Samerna har en egen flagga, och deras nationaldag firas den 6 februari. Deras högtidsdräkt kallas kolt. De har

en egen teater som är placerad i Kiruna. Numera har vägverket i norra Sverige kompletterat vägskyllarna med samiska, och på Kirunaskyllten står det numera även Giron. Men det händer att skyllarna utsätts för vandalisering och att de samiska namnen klottras över.

Redan på 1300-talet började man arbeta med att kristna samerna, och i mitten på 1500-talet arbetade prästerna mer organiserat för att predika kristendomen. Under 1600-talet tog man i med hårdhandskarna och försökte utrota samernas gamla religion, bl a beslagtogs och brändes trummorna. På 1800-talet förlorade samerna sin rätt till land och vatten. Medan

nybyggarnas nyttjanderätt övergick i ägorätt gick samernas "ägorätt" över till nyttjanderätt. Det har lett till att det idag pågår rättegångar om rätt till renbete på marker som en gång var i samisk ägo.

I Jokkmokk finns ett svenskt fjäll- och samemuseum, Äjtte (förrådsbod). Här visas och berättas om Sápmi - samernas land, om hur de fiskat och jagat i många tusen år, hur de har trampat upp sina stigar utan slut och gett namn till fjälltoppar och bäckar. Det är ett museum med många fina utställningar, och det är värt mer än ett besök. Inträdet är dessutom billigt, 50 kr, och då gäller biljetten året ut.